शोधनिर्देशक
उपप्रा. नेत्रमणि सुवेदी

हेमाङ्ग दीक्षितको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पर्शुराम थापा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग एम्. ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी **पर्शुराम थापाले हेमाङ्ग दीक्षितको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको उहाँको शोधकार्यप्रति म पूर्ण रूपमा सन्तुष्ट छु । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५/०७/२१

....

(**उपप्रा. नेत्रमणि सुवेदी**)

शोधनिर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०६५/०७/२१

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **श्री पर्शुराम थापा**ले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **हेमाङ्ग दीक्षितको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन-समिति हस्ताक्षर

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी
(विभागीय प्रमुख) ....

उपप्रा. नेत्रमणि सुवेदी
(शोधनिर्देशक) ....

....
(बाह्य परीक्षक) ....

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरुवर उपप्रा. श्री नेत्रमणि सुवेदीज्यूका प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्याहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही मार्ग प्रदर्शन गराएर अगि बढ्न प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यहरूलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधप्रस्तावलाई स्वीकृति प्रदान गरी मलाई शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्ने नेपाली विभागप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । आवश्यक सल्लाह तथा सुझाव दिएर मलाई शोधपत्र लेखनका क्रममा हौसला प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. श्री राजेद्र सुवेदीज्यूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझावसहित प्रमुख सन्दर्भसामग्री उपलब्ध गराइदिनुहुने शोधनायक आदरणीय डा. श्री हेमाङ्ग दीक्षितज्यूप्रति म आभारी छु साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने सन्दर्भमा आवश्यक पुस्तकहरू र विभिन्न पत्रपत्रिका उपलब्ध गराइदिने त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सदासर्वदा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती दिँदै अध्ययनका क्रममा अक्षरारम्भ गराउनुहुने मेरा परमपूज्य हजुरबुबा स्व. बुद्धिबहादुर थापा र हजुरआमा स्व. विष्णुमाया थापाप्रति म आजन्म ऋणी छु । आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनु हुने पुजनीय पिता श्री कमलबहादुर थापा र माता कृष्णमाया थापा साथै काका भरत थापाप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मलाई उच्चशिक्षा हासिल गरी समाजको एउटा असल व्यक्ति बन्नुपर्छ भने प्रेरणा दिँदै शैक्षिक प्रगतिका लागि सदा अग्रसर गराउन हरबखत

क्रियाशील रही साथ दिने मेरी जीवनसँगिनी श्रीमती पार्वती थापा र छोरी पुजन थापाप्रति पनि आभारी छु । उच्चशिक्षाका लागि मार्गनिर्देश गर्ने सहृदयी मित्र श्री मधुसूदन भट्टराईलाई म कहिल्यै बिर्सन सक्तिनँ । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा शोधशीर्षक चयनदेखि शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार गर्दासम्म आइपरेका शैक्षिक समस्याको हल गर्ने तथा अन्य विविध कठिन चुनौतीहरूको सामनाका निमित्त साथ दिने मेरा अनन्य मित्रहरू दीपक खतिवडा, राम विमली, रमेश सुवेदी, योगेन्द्र पौडेल तथा टङ्कण सहयोग गर्ने मित्र वीरेन्द्र नेपालप्रति धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु ।

अन्त्यमा म यो शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०६५/०७/२१
शैक्षिक सत्र : २०६२/६४
क्रमाङ्क : ३९५८

शोधार्थी

पर्शुराम थापा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि. वि., कीर्तिपुर
काठमाडौँ

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधप्रस्ताव	**१-४**
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	१
१.५ शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधकार्यको औचित्य	३
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	३
१.९ शोधविधि	४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	४
दोस्रो परिच्छेद : हेमाङ्ग दीक्षितको जीवनी	**५-१४**
२.१ जन्म र जन्मस्थान	५
२.२ बाल्यकाल र स्वभाव	५
२.३ शिक्षादीक्षा	५
२.४ पारिवारिक अवस्था	६
२.५ स्वभाव, बानीव्यवहार र रुचि	७
२.६ कार्यक्षेत्र	८
२.६.१ पेसागत संलग्नता	८
२.६.२ संस्थागत संलग्नता	८
२.७ भ्रमण	९
२.८ सम्मान तथा पुरस्कार	१०
२.९ जीवनसम्बन्धी मान्यता	१०

२.१० सुखदु:खका क्षणहरू ११
२.११ जीवनयात्राका वर्तमान दिनहरू १२
२.१२ लेखन १२
२.१२.१ लेखनका लागि प्रेरणा १२
२.१२.२ पुस्तकाकार कृति र रचनाहरू १३

तेस्रो परिच्छेद : हेमाङ्ग दीक्षितको व्यक्तित्व १५-२१
३.१ पृष्ठभूमि १५
३.२ शारीरिक व्यक्तित्व १५
३.३ व्यक्तित्वका विविध पाटाहरू १६
३.४ साहित्यिक व्यक्तित्व १६
३.४.१ उपन्यासकार व्यक्तित्व १६
३.४.२ कवि व्यक्तित्व १७
३.४.३ कथाकार व्यक्तित्व १७
३.४.४ आत्मवृत्तान्तकार व्यक्तित्व १८
३.५ साहित्येतर व्यक्तित्व १८
३.५.१ चिकित्सक व्यक्तित्व १८
३.५.२ प्रशासनिक व्यक्तित्व १९
३.५.३ समाजसेवी व्यक्तित्व १९
३.५.४ प्राध्यापक व्यक्तित्व २०
३.६ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्त:सम्बन्ध २०

चौथो परिच्छेद : उपन्यास तत्त्वका आधारमा हेमाङ्ग दीक्षितका उपन्यासहरूको विश्लेषण २२-४६
४.१ '**भक्तपुरको थुम्को**' उपन्यासको विश्लेषण २२
४.१.१ पृष्ठभूमि २२

४.१.२ सङ्क्षिप्त कथा २२
४.१.३ संरचना २५
४.१.४ कथानक २६
४.१.५ चरित्र र चरित्रचित्रण २७
४.१.५.१ डा. मणि २८
४.१.५.२ इन्स्पेक्टर थुलुङ्ग २८
४.१.५.३ नोर्पु २९
४.१.५.४ आई. जी. पी ३०
४.१.५.५ उपन्यासका अन्य पात्रहरू ३०
४.१.६ पर्यावरण ३१
४.१.७ दृष्टिबिन्दु ३१
४.१.८ प्रतीक र बिम्ब ३२
४.१.९ गति र लय ३२
४.१.१० भाषा ३३
४.१.११ शीर्षकको सार्थकता ३४
४.२ '**मुर्कट्टा**' उपन्यासको विश्लेषण ३४
४.२.१ पृष्ठभूमि ३४
४.२.२ सङ्क्षिप्त कथा ३५
४.२.३ संरचना ३७
४.२.४ कथानक ३८
४.२.५ चरित्र र चरित्रचित्रण ३९
४.२.५.१ डा.मणि ३९
४.२.५.२ इन्स्पेक्टर थुलुङ्ग ४०
४.२.५.३ जोन स्मिथ ४१
४.२.५.४ उर्मिला ४१
४.२.५.५ अन्य पात्रहरू ४२

४.२.६ पर्यावरण (देशकाल वातावरण) ४३
४.२.७ दृष्टिबिन्दु ४३
४.२.८ प्रतीक र बिम्ब ४४
४.२.९ गति र लय ४५
४.२.१० भाषा ४५
४.२.११ शीर्षकको सार्थकता ४६

पाँचौँ परिच्छेद : उपसंहार **४७–५०**

सन्दर्भसामग्रीसूची **५१–५२**

परिशिष्ट–१ **५३–५८**

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	–	पूर्ण रूप
अनु.	–	अनुवाद
अप्र.	–	अप्रकाशित
आई. ए.	–	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस्
ई. सं.	–	ईस्वी संवत्
एम्. ए.	–	मास्टर अफ आर्टस्
ए. व.	–	एकवचन
क्र. सं.	–	क्रम सङ्ख्या
गा.वि. स.	–	गाउँ विकास समिति
गो. प.	–	गोरखापत्र
च. सं.	–	चतुर्थ संस्करण
चौ. सं.	–	चौथो संस्करण
छै. सं.	–	छैटौं संस्करण
डा.	–	डाक्टर
ते. सं.	–	तेस्रो संस्करण
त्रि. वि.	–	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रै.	–	त्रैमासिक
दो. सं.	–	दोस्रो संस्करण
ने. भा. प्र. स.	–	नेपाल भारतीय प्रकाशन समिति
ने.रा. प्र. प्र.	–	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ. सं.	–	पाँचौं संस्करण
पृ.	–	पृष्ठ
प्र.	–	प्रकाशन

प्रा.डा.	–	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा. लि.	–	प्राइवेट लिमिटेड
मा.	–	मासिक
वि. सं.	–	विक्रम संवत्
षष्ठ. सं.	–	षष्ठ संस्करण
स्व.	–	स्वर्गीय
सम्पा.	–	सम्पादन/सम्पादक
साप्ता.	–	साप्ताहिक
सा. प्र.	–	साझा प्रकाशन